

Pårørende i accelerationssamfundet

Velfærdsstaten trækker i stigende grad på uformelle omsorgsgivere, men nye rapporter og perspektiver kan udfordre strategiens bæredygtighed.

Omkring 16 procent af den danske befolkning, svarende til mere end 900.000 mennesker, er i dag uformelle omsorgsudøvere, der støtter en eller flere ældre med plejebehov.¹ 44 procent af disse pårørende rapporterer, at de hjælper, fordi de oplever den formelle omsorg til den nærtstående ældre som utilstrækkelig (Ældre Sagen, 2018).

Danske og nordiske undersøgelser viser, at pårørende oplever stigende belastninger. Belastningerne berører de pårørendes liv i en sådan grad, at de ofte mistrives og har vanskeligt ved at passe andre forpligtelser, men dette går også ud over det ældre menneske med behov for støtte, og er dermed et element i den aktuelle omsorgskrise (Ældre Sagen, 2024; VIVE, 2024; Carlsen & Lundberg, 2018).

Samtidig udfordrer belastningen af pårørende visionerne i den nye ældrereform, som regeringen og dens støttepartier vedtog i april 2024. Her beskrives uformelle omsorgsudøvere som en afgørende del af velfærdssamfundet nu og i fremtiden og fremstilles som en nærmest ubegrænset ressource (Social-, Bolig- og Ældreministeriet, 2024).

Som subjektiv og samfundsmæssig problematik kan belastningerne måske bedst forstås inden for en sociologisk teoriramme. I det følgende vil vi først tegne et billede af de opgaver, pårørende yder hjælp til, og i hvilket omfang de oplever sig belastede, med afsæt i to aktuelle rapporter (som præsenteres nedenfor). Herefter vil vi gennem Hartmut Rosas samtidssdiagnostik og teori om accelerationssam-

fundet forsøge at forstå baggrunden for den acceleration af omsorgsopgaver og -ansvar, der finder sted for pårørende (Rosa, 2014).

Ældre Sagen: pressede pårørende

Flere nylige undersøgelser viser, at uformelle omsorgsudøvere i Danmark og i de øvrige nordiske lande finder uformel omsorg givende i deres liv og relationer til den ældre person, de hjælper. Samtidig oplever omsorgsudøverne at blive pålagt øgede forpligtelser og belastning, hvilket betyder, at den uformelle pleje kan påvirke deres livskvalitet negativt (Ældre Sagen, 2024; VIVE, 2024; Carlsen & Lundberg, 2018).

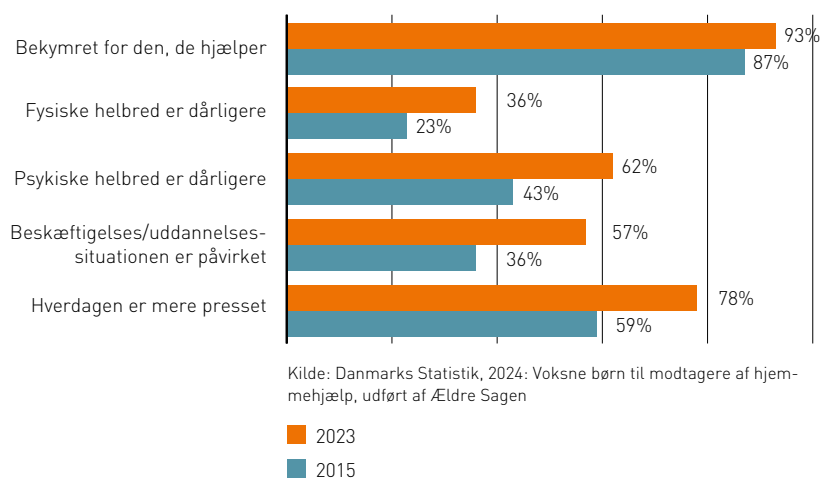
Ældre Sagen udgav sidste år rapporten *Voksne børn til modtagere af hjemmehjælp* (2024), som er baseret på en spørgeskemaundersøgelse med 1.566 interviews med deltagere i

aldersgruppen 18-66 år.² Undersøgelsen blev udført af Danmarks Statistik i 2023 og følger op på en lignende undersøgelse fra 2015.

Af undersøgelsen fremgår det, at omfanget af praktiske opgaver – inklusive opgaver, der er bevilget hjemmehjælp til – som voksne børn hjælper med, er stigende. Ligeledes er presset på de pårørende øget siden 2015 i forhold til hovedparten af de temaer, der spørges ind til. Pårørende oplever belastninger i form af især forringet psykisk (men også fysisk) helbred. Blandt andet belaster omsorgsopgaverne deres arbejdsliv og eventuelle uddannelsesliv, hvor de afholder sig fra at engagere sig i nye aktiviteter, og flere af de pårørende bruger ferie og fridage og har meldt sig syge for at kunne varetage omsorgsopgaverne.

Figur 1.

Pårørende oplever et større pres som følge af at hjælpe i 2023 end i 2015

I alt 94 % af de voksne børn hjælper et eller flere familiemedlemmer, der modtager hjemmehjælp, modsvarende 83 % i 2015. Af disse voksne børn oplever 87 %, at den person, der modtager hjemmehjælp, har givet dem anledning til bekymring, og 78 % oplever en mere presset hverdag.

Opgaverne, de udfører, drejer sig både om fx teknisk hjælp til og brug af computer, telefon, tv og internet (82 %), huslige gøremål (81 %) og transport (80 %). Voksne børn, der hjælper én eller begge forældre, har oftest har gjort det over en længere årrække, og ifølge undersøgelsen er deres erfaring, at opgaverne vokser over tid; særligt kvinder beskriver en gradvist stigende opgavemængde.

At være uformel omsorgsudøver indebærer ofte helbredsmaessige konsekvenser. 62 % oplever som følge af at skulle hjælpe, at de har et forringet psykisk helbred, mens 36 % oplever forringet fysisk helbred (Figur 1).

39 % af de adspurgte mener, at omfanget af den hjemmehjælp, der ydes, i mindre grad eller slet ikke er tilstrækkelig i forhold til behovet. 71 % af de pårørende køber privat hjælp til praktiske gøremål, hvilket betyder at belastningen rammer socialt ulige.

VIVE: ambivalens og frivillighed

Rapporten *At være pårørende i Danmark - En kvalitativ analyse af pårørendes erfaringer fra et hverdagslivsperspektiv* (VIVE, 2024) er en interviewundersøgelse med 54 pårørende, som bl.a. er blevet spurgt om, hvordan de oplever deres rolle, hvad rollen indebærer, og hvordan den påvirker

de pårørendes livskvalitet. Rapporten fokuserer ikke kun på pårørende til et ældre menneske med behov for omsorg, men på pårørende generelt. Den peger på en række oplevede udfordringer, som underbygger fundene i Ældre Sagens rapport.

Pårørende tager især et ansvar for koordinering og digital kommunikation med det offentlige, hvilket er tidskrævende. I VIVEs rapport (2024) betegner en pårørende fx koordinering mellem hospital, kommune og praktiserende læge som "*Bermuda-trekanten*" – noget, som opstår, når de tre instanser ikke taler sammen og derfor er vanskelige og tidskrævende at navigere i.

Pårørenderollen beskrives i VIVEs rapport som en rolle, der opleves som frivillig, men er forbundet med ambivalens. Forandringer i den pårørendes og den nærtstående livssituation kan fx betyde, at den pårørende kan komme til at stå i uønskede eller uforudsete situationer, som de ikke kan trække sig fra. Mange har en oplevelse af at blive betragtet primært som en ressource for den nærtstående og for det offentlige system, frem for at blive set som et menneske i sin egen ret.

De pårørende beskriver desuden en følelse af grundlæggende afhængighed af systemer og fagprofessionelle. De kan opleve, at de må kompensere for, hvad de ser som ressourcemæssige eller organisatoriske tilfældigheder, utilstrækkeligheder og fejl.

Der er stor bredde i de opgaver, som pårørende varetager, og rapporten viser, at opgaverne forandrer sig og eskalerer over tid. Det drejer sig fx om pleje- og behandlingsopgaver, koor-

ABSTRACT

Uformelle omsorgsudøvere ses i ældrereformen som afgørende for velfærdssamfundet fremover. Allerede nu oplever pårørende til ældre borgere, der modtager formel omsorg, dog stigende belastninger. Artiklen diskuterer denne problematik med udgangspunkt i to nylige rapporter fra Ældre Sagen og VIVE, og med hjælp fra Hartmut Rosas sociologiske teoriramme og samfundsdiagnostik. Rapporterne dokumenterer, at pårørende hjælper, fordi de finder den formelle pleje utilstrækkelig, at det opleves som meningsfuldt at hjælpe, men at uformel omsorg kan påvirke pårørendes livskvalitet negativt. Gennem Rosas samtidssdiagnostik kan baggrunden for den acceleration af omsorgsopgaver, pårørende registrerer, forstås som del af velfærdsstatens mål om stadig økonomisk vækst. Men begrænsninger i adgangen til formel omsorg kan forværre omsorgskrisen, idet pårørendes helbred og ressourcer til både lønnet og uformelt arbejde udfordres.

Annette Bilfeldt, cand.mag. og ph.d.
Ekstern lektor ved Institut for Mennesker og Teknologi, Forskningsgruppen for Sundhed og Samfund, Roskilde Universitet.
bilfeldt@ruc.dk

Anne Liveng, cand.comm. og ph.d.
Lektor ved Institut for Mennesker og Teknologi, Forskningsgruppen for Sundhed og Samfund, Roskilde Universitet.
aliveng@ruc.dk

Når presset på pårørende er stigende, foregår dette ikke i et tomrum, men i et samfund, der er kendetegnet ved bestemte karakteristika. Herunder hører den rolle, velfærdsstaten spiller i form af bl.a. ældreomsorgens betingelser og de forslag, der politisk fremstilles og vedtages som løsning på samtidens omsorgskrise”

dinerende og advokerende opgaver, men også om ’usynlige’ opgaver såsom at give mental støtte, vedligeholde den nærtståendes relationer og varetagelse af egen arbejdsmæssige situation, evt. egen sygdom.

VIVEs undersøgelse viser ligeledes, at pårørenderollen kan have negative følger for den pårørendes sociale liv, herunder familie- og arbejdsliv.

Undersøgelsen fremhæver, at støtte er afgørende for, at pårørende har overskud til at håndtere rollen. Her stilles også spørgsmålet om ulighed i pårørendes muligheder – en ulighed, der kan være af økonomisk karakter, men også kan være ulighed i pårørendes forudsætninger for at kunne overskue og gøre brug af mulighederne.

Omsorg i et accelerations- og vækstsamfund

Når presset på pårørende er stigende, foregår dette ikke i et tomrum, men i et samfund, der er kendetegnet ved bestemte karakteristika. Herunder hører den rolle, velfærdsstaten spiller i form af bl.a. ældreomsorgens betingelser og de forslag, der politisk fremstilles og vedtages som løsning på samtidens omsorgskrise. Som nævnt indledningsvis, finder vi Hartmut Rosas (2014) teori højaktuel som en samfundsanalyse, der kan hjælpe os med at forstå dette.

I sin teori om social acceleration gennemfører Rosa en dybdegående samtidssdiagnose og deraf følgende kapitalismekritik. Accelerations-samfundets dynamik benævner Rosa ”dynamic stabilisation” – det er kun via stadig vækst, innovation og optimering at status quo kan opretholdes. Rosa beskriver tre indbyrdes sammenhæn-

gende principper, der gennemtrænger samfundet på mikro, meso- og makroniveau:

Princippet om konkurrence som vejen til øget vækst hænger sammen med princippet om øget økonomisk vækst som det eneste gyldige mål for udvikling og innovation, og med det deraf følgende princip om nødvendigheden af stadig social acceleration. Tilsammen danner disse tre principper ifølge Rosa ”en strukturel tre-kantsrelation” (Rosa, 2014, s. 47), der er så dybt forskanset, at det er vanskeligt at se politiske eller kulturelle alternativer hertil. Herved tenderer den sociale acceleration en totalitær logik, hvor alle sociale og samfundsforhold indrulleres. Magten ligger i et abstrakt princip, der er altgennemtrængende.

Den kapitalistiske økonomis principper, hvor målet er stadig øget vækst, er grundlæggende for konkurrencen, som er den sociale motor i accelerationen. I Rosas optik er velfærdsstaten med målet om at *minimere* statens økonomiske udgifter underlagt de samme økonomiske paradigmer som produktionssfæren. Jævnfør begrebet ’konkurrencestaten’ (Pedersen, 2011) konkurrerer nationalstater indbyrdes på en lang række parametre, hvor økonomiske forhold er centrale. Når velfærdsstatens udgifter skal minimeres, bliver ’uproduktive’ borgere, der har brug for offentlige ydelser, et økonomisk problem. Det gælder særligt de ældre borgere, som udgør en stigende andel af befolkningen, og som statistisk set med alderen bliver dyrere for velfærdsstaten – bl.a. i form af øgede udgifter til sygehusindlæggelser, pleje og omsorg.

Rosas samfundsforståelse stemmer overens med andre kritiske analyser af velfærdsstatens logikker i dagens samfund. Den feministiske samfundsdebattør og kulturformidler, Emma Holten har med sin bog *Underskud* (Holten, 2024) peget på, at værdien af omsorg undervurderes, og at den gensidige afhængighed mellem mennesker usynliggøres inden for det økonomiske vækstparadigme. Omsorg bliver primært betragtet som en udgift, der søges minimeret eller skubbet ud af velfærdsstatens regi.

Mette Nordahl Svendsen pointerer ligeledes med begrebet *velfærdsstatens metabolisme* (2020), at der de seneste årtier er foregået en forandring af velfærdsstaten. På ældreområdet afgives *ikke* magt og indflydelse, men der sker en ansvarsforskydning, hvor pårørende indrulleres som en helt central arbejdskraft i relation til varetagelsen af omsorgsopgaver.

Yderligere kan fremhæves en analyse fra Altinget, som på baggrund af statistiske oplysninger fra Danmarks Statistik, KL og Finansministeriet (Altinget, 2023) har dokumenteret, at de kommunale midler til ældrepleje ikke er fulgt med det stigende antal ældre borgere med behov for pleje, når det gøres op i udgifter pr. ældre borger over 70 år. Antallet af ældre borgere med kroniske sygdomme og multisygdom er stigende, og patienter udskrives i dag tidligere fra sygehus, hvilket har været et forsøg på at begrænse udgifterne til sengepladser i regionalt regi. Når pårørende beskriver velfærdsydelserne som utilstrækkelige, bygger dette dermed ikke blot på isolerede personlige indtryk.

Rosa hævder imidlertid, at fænome-

ner, der accelererer, gør det i forskellig hastighed; og forskellige sociale sfærer accelereres i forskellig grad. Det betyder, at der opstår uundgåelige friktioner mellem hurtige og langsomme processer. Når to processer synkroniseres, vil en tempoforøgelse af den ene sætte den anden under tidspres (Rosa, 2014, s. 80). Herved opstår en de-synkronisering mellem forskellige hastighedsmønstre; fænomener, der kun i begrænset omfang kan accelereres, fremstår som 'ude af trit' med det øvrige samfund. Omsorg for ældre vil ofte rumme opgaver, der vanskeligt kan accelereres. Pårørende kan forsøge at klemme flere opgaver ind i det ugentlige program, men som undersøgelserne viser, vil pårørendes opgaver og ansvar ofte være voksende tidsmæssigt i takt med forværring i helbredstilstand og funktionsniveau hos den nærtstående ældre.

Diskuterende konklusion

I et samfund, hvor 'tid er penge'-logikken er fremherskende, fremstår omsorgens langsomme 'hastigheds-mønstre' som ude af trit med det øvrige samfund. Pårørende er overvejende underlagt de samme samfundsmæssige krav til produktivitet, som alle andre borgere i Danmark, med stærke politiske forventninger både til, hvor længe man skal arbejde inden pensionering, og til, hvor mange timer, der ugentligt skal arbejdes. Samtidig er der i Danmark begrænsede omsorgsressourcer i hjemmet, idet både kvinder og mænd er på arbejdsmarkedet. Velfærdsstaten har spillet en central rolle i at muliggøre dette.

Mens omsorgsopgaver altid har eksisteret, er betingelserne for at

udføre dem historisk og samfundsmæssigt specifikke. Rostgaard et al. (2022) peger på, at de nordiske landes ældrepleje-sektorer har bevæget sig væk fra princippet om universalisme, der skulle give lige adgang til pleje for alle med behov. Når adgangen til formelle omsorgstjenester begrænses, medfører det et øget pres på den uformelle omsorg.

Ser vi alle disse rapporter og analyser under ét, fremkommer et paradoks i accelerationssamfundet: At vi har en fuldt udbygget velfærdsstat, som i stigende grad forskyder omsorgsforpligtelser på ældreområdet til uformelle omsorgsudøvere. Paradokset uddybes af, at intentionen om at begrænse udgifter til ældrepleje kan komme til at koste andre steder i velfærdsstaten – belastningen af de pårørende påvirker allerede nu overskuddet til arbejde og uddannelse, og de pårørende kan i værste fald selv blive syge. Fortsætter vi ad den nuværende kurs, risikerer omsorgskrisen i accelerationssamfundet dermed at blive endnu dybere.

¹ Vi afgrænser os fra at gå ind i en diskussion om forskelle mellem omsorg og pleje.

² Undersøgelsen er afgrænset til voksne børn. Ægtefæller, naboer, venner og børn over 66 er ikke adspurgt. Undersøgelsen omfatter ikke pårørende til beboere på plejehjem. Bortfaldet rummer desuden personer med sprogvanskeligheder.

Referencer

- Altinget (2023). *Kommunernes udgifter til ældrepleje kan ikke følge med stigningen i antallet af ældre*. (online). Tilgængelig på: <https://www.altinget.dk/artikel/kommunernes-udgifter-til-aeldrepleje-kan-ikke-foelge-med-stigningen-i-antallet-af-aeldre> (Tilgået 07/11 2024).
- Carlsen, B. & Lundberg, K. (2018). 'If it weren't for me...': perspectives of family carers of older people receiving professional care. *Scandinavian Journal of Caring Sciences*, 32(1), s. 213 – 221.
- Holten, E. (2024). *Underskud. Om værdien af omsorg*. København: Politikens Forlag.
- Pedersen, O.K. (2011) *Konkurrencestaten*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Rosa, H. (2014). *Fremmedgørelse og acceleration*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Rostgaard, T., Jacobsen, F., Kröger, T. & Petersen, E. (2022). Revisiting the Nordic long-term care model for older people – still equal? *European Journal of Ageing*, 19, s. 201–210.
- Social-, Bolig- og Ældreministeriet (2024). *Regeringens ældrereform. Du bliver aldrig for gammel til at have det godt*. (online). Tilgængelig på: <https://www.regeringen.dk/aktuelt/publikationer-og-af-taletekster/regeringens-aeldreudspil-du-bliver-aldrig-for-gammel-til-at-have-det-godt/> (Tilgået 10/2 2025).
- Svendsen, M. N. (2020). „JEG“ OG „VI“: ANTROPOLOGISK ENGAGEMENT I PERSONLIG MEDICIN. Professor MSO, tiltrædelsesforelæsning, den 26. februar 2018. *Tidsskriftet Antropologi*, 79, s. 65-83.
- VIVE (2024). *At være pårørende i Danmark - En kvalitativ analyse af pårørendes erfaringer fra et hverdagslivsperspektiv*. (online). Tilgængelig på: <https://www.vive.dk/da/udgivelser/at-vaere-paaroerende-i-danmark-rv74poov/> (Tilgået 10/2 2025).
- Ældre Sagen (2018). *Pårørende – den usynlige hær*. (online). Tilgængelig på: <https://www.aeldresagen.dk/-/media/Frivilligportal/Lokal-indflydelse/Filer/Aeldrepolitiske-fokusomraader/Paaroerende/A5-Parrende---den-usynlige-hr-PRINT.pdf> (Tilgået 10/2 2025).
- Ældre Sagen (2024). *Voksne børn til modtagelse af hjemmehjælp*. (online). Tilgængelig på: <https://www.aeldresagen.dk/maerkesager-og-resultater/viden-og-tal/analyser-og-undersogelser/2024-voksne-boern-til-modtagelse-af-hjemmehjaelp> (Tilgået 10/2 2025).